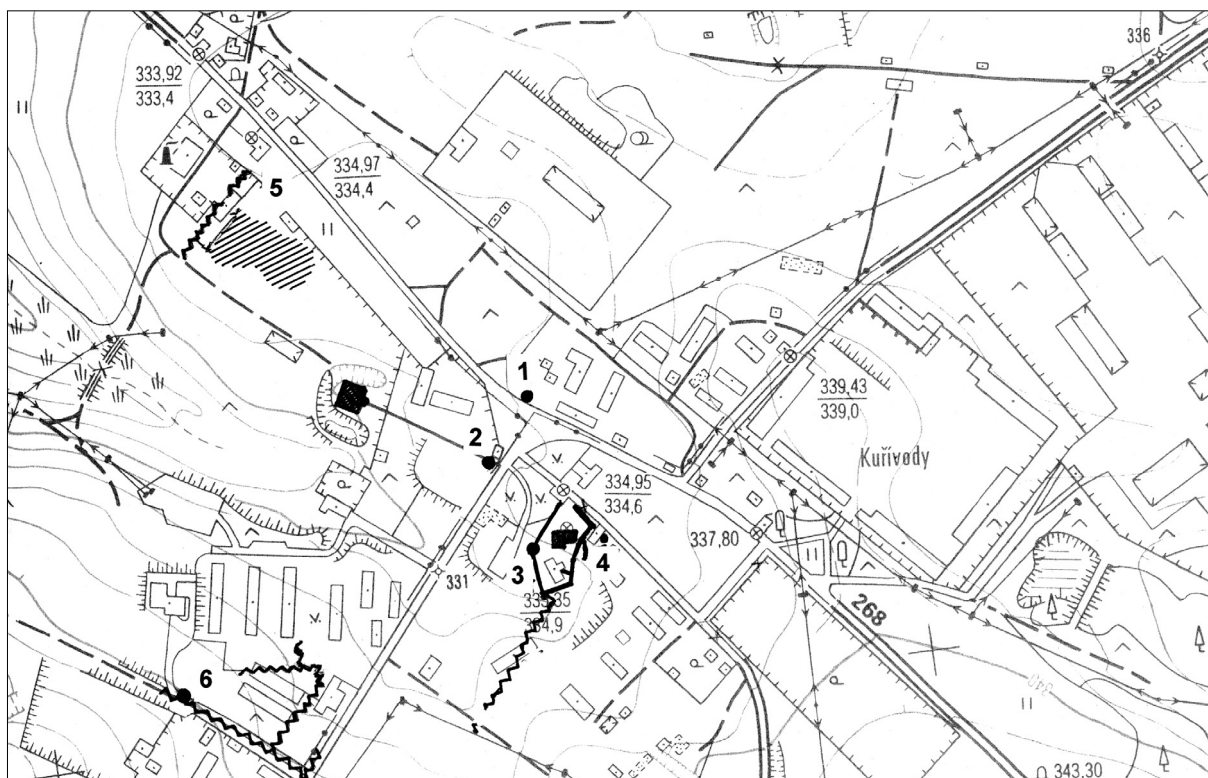

PŘÍSPĚVEK KE STŘEDOVĚKÉ PODOBĚ MĚSTA KUŘÍVODY V RALSKU, OKR. ČESKÁ LÍPA

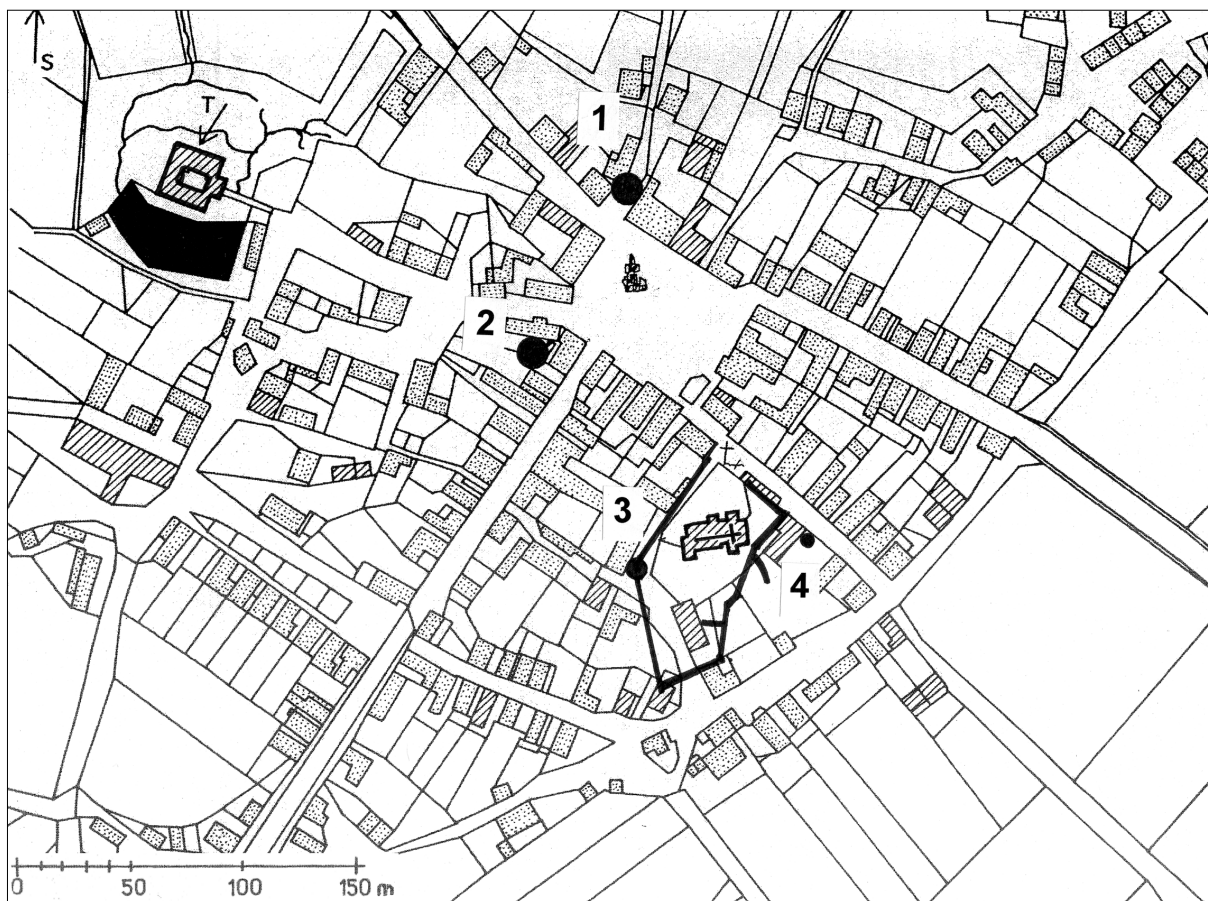
Vladimír Peša – Petr Jenč

1. ÚVOD

Počátky Kuřívod sahají do období vlády Přemysla Otakara II. a jeho mocenských zájmů na severu Čech, kdy se mezi novými lokacemi někdy mezi léty 1264 a 1279 objevuje město Vristad (Freistadt) s kostelem sv. Jiří (později sv. Havla), založené u jednoho z mála vodních zdrojů zalesněné plošiny Ralské pahorkatiny zhruba v polovině cesty z Bezdězu do Mimoně. Lokace však pravděpodobně nepatřila k nejšťastnějším, neboť město s okolními vesnicemi již roku 1297 Václav II. věnoval Hynkovi z rodu Berků z Dubé, kterým Kuřívody patřily až do pobělohorských perzekucí v r. 1622. Za Berků z Dubé – snad ve druhé polovině 14. století – vznikla na severozápadním okraji městečka tvrz, která se v pozdějších úpravách dochovala dodnes (Kuča 1998, 276–280; Úlovec 2000). Provinční městečko se od r. 1950 stalo součástí vojenského újezdu „Ralsko“ a k jeho konečné destrukci došlo po obsazení prostoru sovětskou armádou od r. 1968 (Blažková 1997). Po odchodu vojenské posádky v r. 1990 zůstaly stát z historické zástavby bývalé obce pouze kostel sv. Havla, fara, tvrz a ojedinělé domy mimo náměstí. V r. 2006 se Kuřívody staly administrativním sídlem Města Ralsko.

Obr. 1. Topografická situace Kuřívod podle mapy ZM 10 (1. vyd. 1993) s vyznačením archeologických poloh: 1 – výkop 1999; 2 – středověká polozemnice 2001; 3 – prostor liniových výkopů 2004; 4 – výkopy mezi kostelem, farou a MÚ 2006; 5 – západní okraj 2004–2007; 6 – jihozápadní okraj u bývalého sídliště 2006. Tvrz a kostel zvýrazněny, zikzak linie mapují negativní výkopy

Obr. 2. Kuřívody na mapě stabilního katastru z r. 1843 (podle Úlovec 2000, obr. 1) s doplněním archeologických poloh (srov. obr. 1). Tvrz se zavodněným příkopem se nachází na levém okraji mapy

Středověký původ Kuřívod dnes připomínají pouze zmíněné objekty tvrze a kostela, které se po rozebrání provizorních vojenských objektů v průběhu 90. let ocitly prakticky zcela mimo zástavbu. Gotický kostel byl založen jižně od náměstí a představuje svou prostou jednodílnou stavbou s presbytářem typ vesnických kostelů uzpůsobený parametřům města. V souvislosti s barokními úpravami byla v r. 1722 k presbytáři přistavěna věž (Gabriel – Panáček 1997, 52–53; Kracíková – Smetana 2000). Objekt tvrze je dnes dochován v podobě získané větší renesanční přestavbou patrně kolem r. 1600, kdy bylo zastavování vnitřního prostoru kolem malého dvora dovršeno vybudováním jihozápadního úzkého křídla (Úlovec 2000).

K archeologickým nálezům docházelo v intravilánu Kuřívod již v minulosti, jak dokládají výsledky rešerše předválečné regionální literatury, které však zdaleka nejsou vyčerpávající. Zvýšený zájem o historii je na Mímoňsku ve třicátých letech spojen především s osobou Edmunda Friedricha (Peša 2003, 6–7), který je také autorem dvou známých zpráv o zdejších nálezích. Při stavbě kanalizace na podzim 1934 měly být objeveny středověké mince, mnoho „starobylych“ podkov a ostruh spolu s dalšími nálezy nejistého stáří (Friedrich 1935) a následujícího roku byl při kopání jímky na jednom z dvorků v hloubce 1,5 m nalezen kamenný přeslen a konvička červeného výpalu (Friedrich 1935a). Oblíbeným tématem předválečného období byla otázka existence údajně zaniklé vsi v okolí hájovny jižně od Kuřívod spolu s kostelem sv. Jana, který měl existovat až do barokní doby (např. Friedrich 1933; Köhler 1986, 145–146). Povrchová prospekce v tomto z větší části zalesněném prostoru v roce 2006 (V. Peša, M. Rezler) nepřinesla žádné pozitivní zjištění.

Moderní transformace vybydlené a půl století nepřístupné obce do rozvíjejícího se města vyvolala řadu stavebních akcí, které byly od r. 1998 hlášeny a archeologickým pracovištěm Vlastivědného muzea a galerie (VMG) v České Lípě zajišťovány. Katastr Kuřívod tak patří v posledním desetiletí k nejsystematičtěji sledovaným sídelním jednotkám na Českolipsku.

2. NÁMĚSTÍ

2.1. Severovýchodní strana

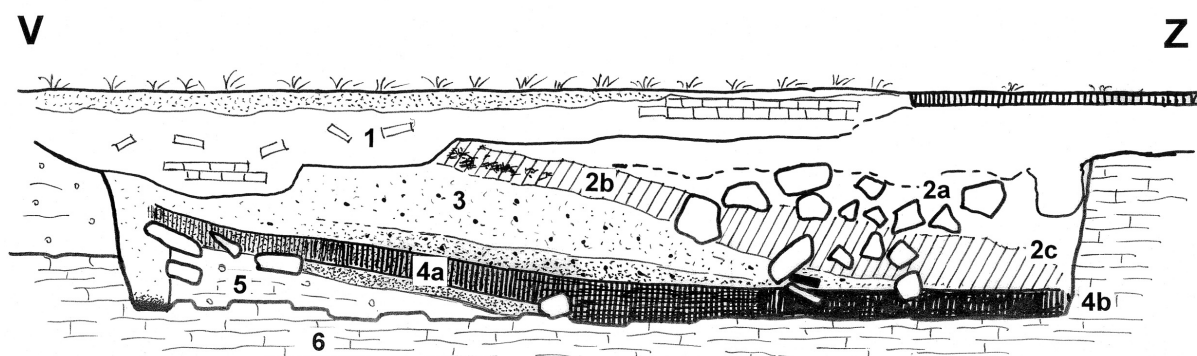
V r. 1999 proběhl hloubkový výkop v souvislosti s průvrtem pod hlavní komunikací a pokládkou potrubí zhruba uprostřed severovýchodní strany bývalého náměstí. Ve stavební jámě byly V. Pešou zaznamenané pouze novověké situace, jejichž další dokumentaci znemožnilo zaplnění jámy vodou. Několik fragmentů novověké glazované keramiky a zlomky šedé a hnědé břidličné střešní krytiny jsou uloženy ve VMG Česká Lípa (př. č. 35/2008).

2.2. Jihozápadní strana – polozemnice

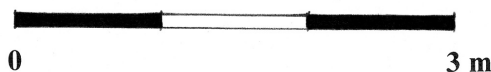
Další záchranný výzkum provedl v říjnu 2001 V. Peša v prostoru jihozápadní strany bývalého náměstí poté, co na neohlášenou stavební akci s odkrytou situací upozornil archeologické pracoviště VMG ČL Jan Rendek z Prahy. Liniový výkop pro pokládku vodovodního potrubí protnul zahluobenou středověkou polozemnicí zhruba v podélné ose. Středověký objekt se objevil v západním profilu výkopu ve vzdálenosti 5,0–11,5 m od okraje silnice, vybíhající z „náměstí“ směrem na Bělou pod Bezdězem. Výkop byl po celé své délce zahluoben do skalního podloží, tvořeného vápnitým slínovcem včetně úseku objektu. Do východního profilu již objekt nezasahoval. Mimo objekt začínal podložní slínovec kolem 50 cm pod současným povrchem, na něj nasedají novověké a recentní situace.

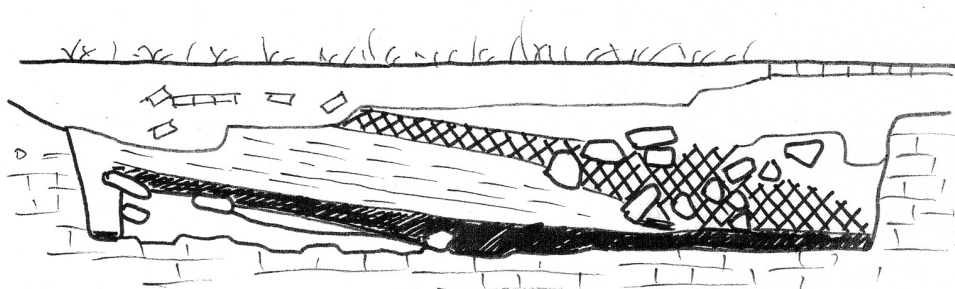
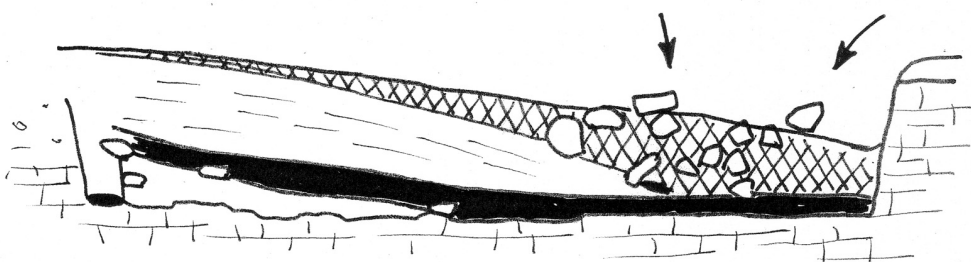
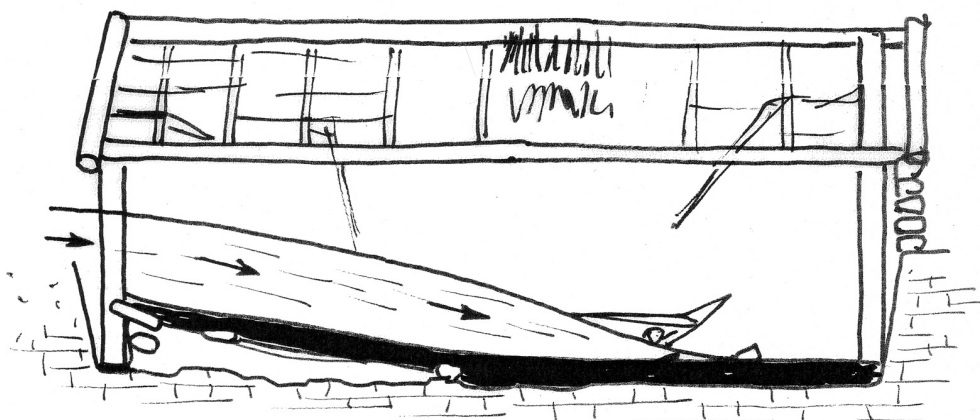
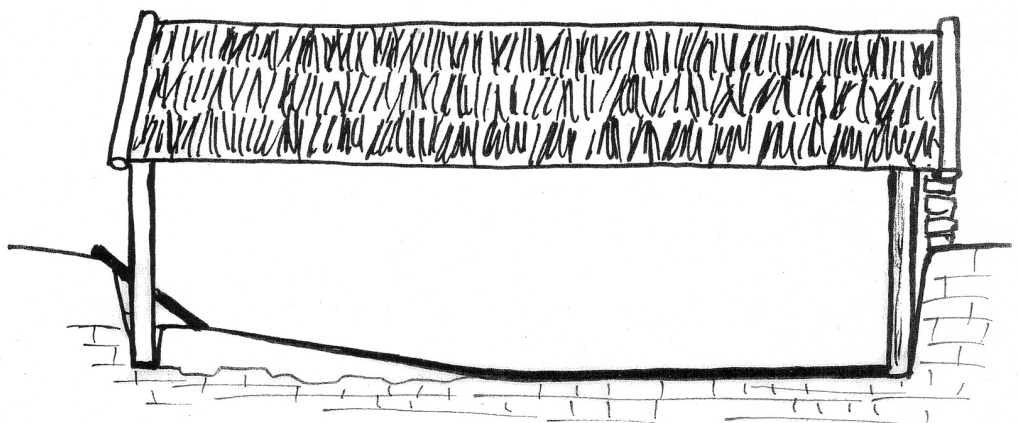
Ze středověkého objektu bylo možné určit pouze jeden rozměr a to pravděpodobně jeho délku – při bázi 6,5 m. Dno nasedající bezprostředně na skálu bylo 1,5 m pod současnou úroveň terénu, zahluobení do skály tedy činilo 1 m (obr. 3). Objekt se směrem k povrchu mírně rozšiřoval na délku 6,75 m. Kulturní vrstva s nálezy, tvořená tmavě šedým až šedým jílem o mocnosti v průměru 20 cm (vrstva 4a–4b), sledovala v severní polovině objektu skalní podloží, zatímco v jižní polovině pozvolna stoupala až na hloubku 60 cm od povrchu a ubývala jak na tmavém zbarvení, tak na četnosti nálezů. Na jihu byl objekt zakončen útvarem podoby kúlové jámy, na jehož dně byla slabá tmavě zbarvená vrstvička jílu. Prostor mezi podložím, kulturní vrstvou a kúlovou jámou vyplňoval světlý šedohnědý písek s kameny podložní horniny (5) bez jakýchkoliv nálezů a patrně představuje úpravu terénu pro vedení vstupu do zahluobeného objektu. Západní část výplně objektu tvořila do červena vypálená jílovitá zemina, místy v mazanicových blocích, s koncentrací kamenů (2c), do které se od jihu vklíňoval šedoběžový jílovitý písek (3). Kamenů směrem k povrchu přibývalo (2a).

Uvedená zjištění umožňují vytvořit následující rekonstrukci (obr. 4). Do skalního podloží byla 1 m hluboko zapuštěna stavba, jejíž vstupní stranu zajišťoval kůl (nároží nebo prostor vchodu). Rozdíl v převýšení okolního terénu byl vyřešen dosypáním vstupní strany, takže jižní část objektu nabyla mírně svažitého charakteru. Tuto podobu terénu uvnitř objektu dokládá kulturní vrstva s nálezy, které směrem do zadní (západní) části objektu nabývají jak na intenzitě, tak na velikosti. Po opuštění objektu se vytvořila vrstva 3 bez archeologických nálezů, jejíž výplň se dovnitř dostala jižní vstupní stranou, a to pravděpodobně ještě v době, kdy nadzemní konstrukce stála. Teprve následný požár způsobil její zřícení dovnitř objektu. Tehdy ještě zadní část nebyla vyplněna splachovou vrstvou 3 a zřícená konstrukce

Obr. 3. Kuřívody 2001. Východozápadní řez polozemnicí v profilu výkopu. Dokumentace V. Peša

Obr. 4. Kuřívody 2001. Pokus o rekonstrukci zániku středověké polozemnice

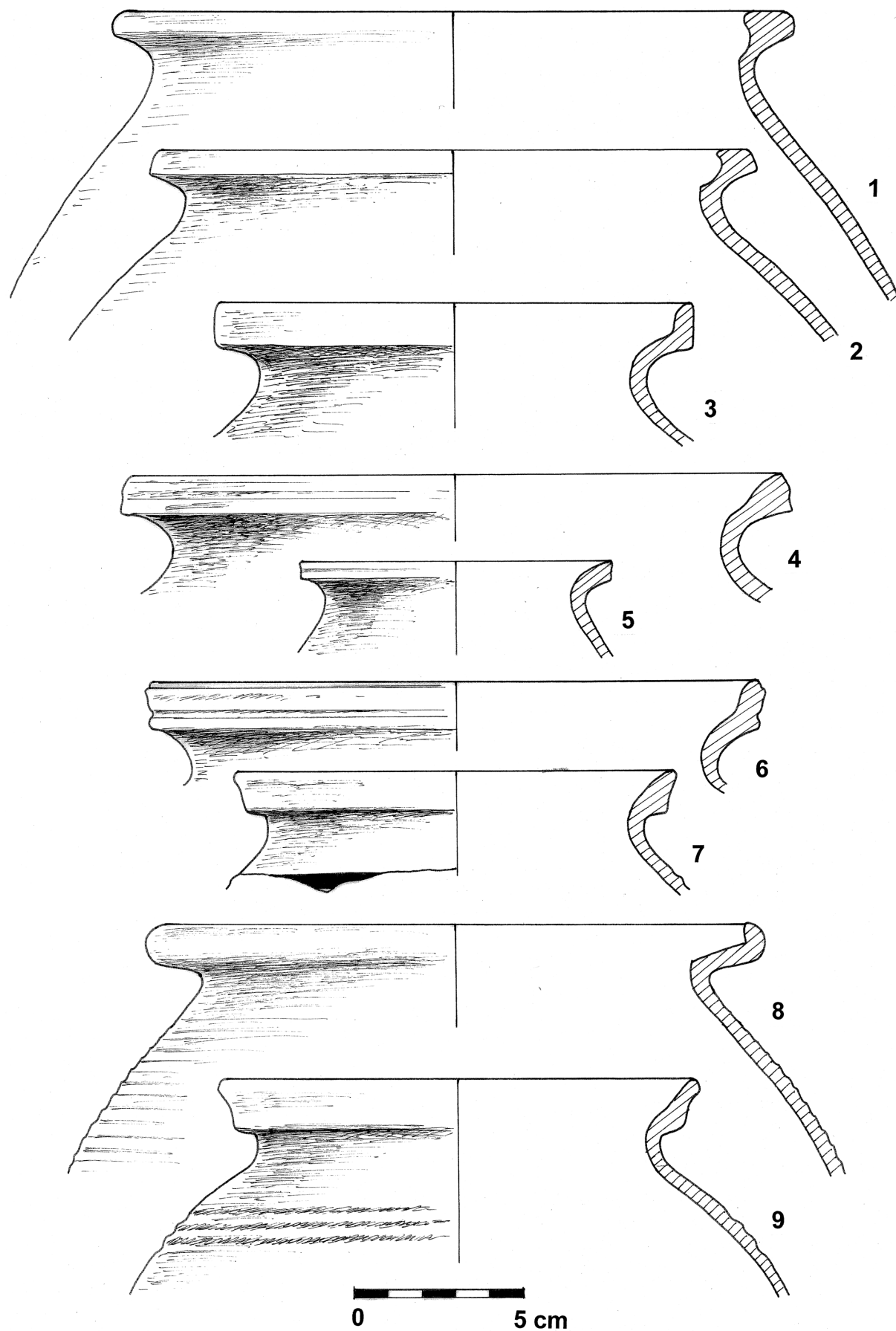
dopadla přímo na kulturní vrstvu z doby existence objektu. Charakter požárové vrstvy naznačuje, že se v konstrukci uplatňovala mazanice a v menší míře kameny. Zuhelnatělý fragment dřeva na dně vrstvy 2c připomínal prkno, ale pro promáčení se nepodařil vyprostit v potřebné délce. Podle archeologických nálezů se jednalo velmi pravděpodobně o stavbu obytnou, i když zdokumentovaný řez domu neodkryl prostor openišť.

Archeologické nálezy poskytla pouze vrstva 4, a to zejména její část 4b. Převažují fragmenty nádob, dále byl získán soubor zvířecích kostí, několik vzorků zuhelnatělého dřeva a dva železné předměty, z nichž jeden interpretujeme jako klíč (obr. 6:17). Získaný keramický soubor představuje 111 zlomků středověké hrnčiny (obr. 5; 6), z níž 1/3 byla nalezena na haldě nad objektem (obr. 6:1–10a) a vzhledem k absenci nálezů v jiných vrstvách ji lze v převážné většině spojit s hlavním souborem. Nadpoloviční podíl má světlá keramika proti šedému redukčnímu výpalu, soubor obsahuje 25 % okrajů, 6 % den, 6 % zlomků s rytou výzdobou a 3 % s červeným malováním. Dva okraje se hlásí do průběhu 13. století (uvnitř zduřelý – obr. 6:1,2), část okrajů náleží nízkým okružím (obr. 5:7,9; 6:3,7,13–16). Okružní typu 132 (podle Gabriel – Panáček 1994) je datováno od 2. poloviny 13. století do počátku 14. století, na něj navazuje vyšší a chronologicky mladší okružní typu 151. Ostatní okraje starší etapy ovalených typů (obr. 5:1–2; 6:5–6) nejsou na Českolipsku běžné a ukazují nejspíše vlivy sousedních oblastí. Vyskytují se například v městské lokaci na Mariánské louce v Děčíně v zemnici č. 18, datované do poslední třetiny 13. století (Velímský 1991, obr. 10:11–13). Ovalený a mírně vyložený okraj (obr. 6:1–2), patrně varianta či předchůdce uvnitř zduřelého okraje, se objevuje zejména u zásobnicových tvarů jak v Polabí (např. na saském Liliensteinu tvoří jednu z nejpočetnějších tříd – V. Peša v přípravě), tak v horním Pojizeří (Nechvíle 2007, obr. 5), v obou případech bez bližšího datování v rámci 13. století. K předkolonizační keramice patří také profilovaný okraj (obr. 6:11) s analogiemi například na nedalekém hradě Drábské světničky u Mnichova Hradiště (Jenč – Nechvíle – Peša 2006, obr. 2). Datování objektu polozemnice keramikou tedy naznačuje časový úsek, který začíná ve druhé polovině 13. století a pokračuje nejvýše do poloviny 14. století. Fragmenty keramiky pozdně hradištní tradice jsou převážně menších rozměrů (obr. 5:6; 6:8–9,11–12) a připouštějí přežívání v kulturní vrstvě z doby počátku objektu. Naproti tomu větší torza nádob vrcholně středověké hrnčiny náleží nepochybně zánikovému horizontu, kdy objekt přestal být využíván a nálezy nepodléhaly další destrukci.

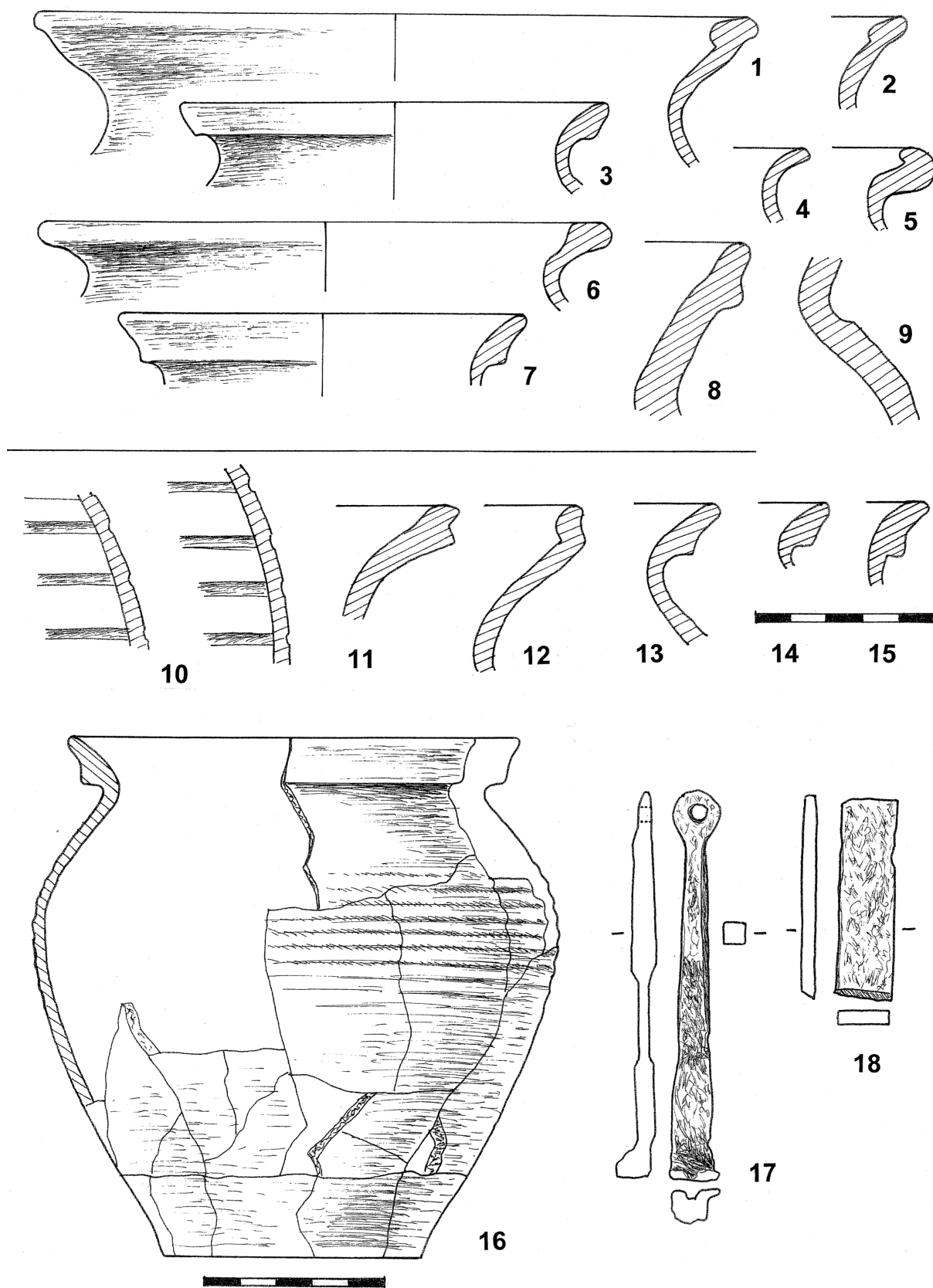
Určení zvířecích kostí provedla Miriam Nývltová Fišáková (ARÚ AV ČR v Brně) a zjistila následující druhy: Z kulturní vrstvy objektu pochází distální část holenní kosti koně (*Equus*), zlomky distálního konce pažní kosti, horní čelist bez zubů, řezák a žebro prasete a levá část horní čelisti z velmi starého jedince (*Sus scrofa*), 2 distální části kosti holenní a proximální část metacarpu ovce nebo kozy (*Ovis/Capra*), třetí prstní článek skotu (*Bos taurus*), pažní kost srnce obecného, resp. mláděte mladšího než 4 měsíce (*Capreolus capreolus*) a zlomky dlouhých kostí, žeber a loketní kosti, které mohou pocházet z prasete. Z výhozu je zlomek proximální části stehenní kosti koně, na kterém je patrné ořezání a rozštípání člověkem, a zlomky opálených dlouhých kostí a žeber (prase?). Zvířecí kosti tedy pocházejí převážně z domácích zvířat (zejména prase, dále ovce/koza a kůň), z lovné zvěře je jedním fragmentem zastoupen srnec.

V kulturní vrstvě na dně středověké polozemnice byly zachyceny 3 kusy břízy (*Betula sp.*) a suk borovice (*Pinus sp.*). Fragment plochého dřeva tvarem připomínající prkno, nalezený těsně nad kulturní vrstvou v severní části řezu domem, byl určen jako nezuhelnatělé dřevo borovice (*Pinus sp.*) deformované tlakem. Ze vzorků přemístěné kulturní vrstvy na hromadě získán uhel břízy (*Betula sp.*). Xylotomární analýzu provedl Petr Kočár (ZIP, o. p. s., Plzeň).

Nález středověké zemnice je významným příspěvkem k poznání období vrcholně středověké kolonizace na Českolipsku. Z tohoto regionu jsou známy také další příklady: V nedávné době byl dokumentován profil zahloubeného domu v Dubé, který je dochován ve dvou stavebních etapách následujících podle keramického souboru nedlouho po sobě a datovaný převážně do průběhu 15. století (Peša 2007). Dalšími polozemnicemi časově blízkými s nálezem v Kuřívodech jsou objekt z Berkovy ulice čp. 103 v České Lípě, který byl dochován pouze částečně v partii vstupní šíje a jehož zánik je datován již do druhé poloviny 13. století, nebo zemnice z Hrnčířské čtvrti v České Lípě, jejíž zánik je kladen do poloviny 14. století (Gabriel – Rusó 1989; Gabriel – Panáček 2000). Ze sousedních regionů je třeba zmínit zatím jedinou publikovanou zemnici č. 18 ze zaniklého středověkého města na Mariánské louce v Děčíně, která existovala v poslední třetině 13. století (Velímský 1991). Ještě starší je torzo velké zemnice z Vojtěšské ulice v Litoměřicích, která poskytla předkolonizační keramiku s plochými a vzhůru vytaženými okraji (Gabriel – Rusó 1989).

Obr. 5. Kuřivody 2001. Keramika z kulturní vrstvy polozemnice

Obr. 6. Kuřívody 2001. Nahoře: keramika z výhozu v prostoru polozemnice;
dole: keramika a železa z kulturní vrstvy objektu

3. OKOLÍ KOSTELA

3.1. Areál jihozápadně od kostela

V říjnu a listopadu 2004 probíhal archeologický dohled (V. Peša) při stavbě teplovodních rozvodů pro školu, faru a obecní (městský) úřad. Jejich hloubka se podle výškových poměrů terénu pohybovala mezi 100 a 120 cm. Výkopy umožnily poprvé sledovat dosud neznámé historické terény v jižní části bývalého intravilánu Kuřívod a především stav jejich zachování. Topograficky představuje nejnižší položený terén okolí hřiště a jižní část školního pozemku, odtud se pozvolna zvyšuje až k oplocení mezi školou a kostelem. Liniové výkopy jsou rozděleny do úseků podle charakteru terénní situace (*obr. 7; 11*).

01/2004. Úsek A–B: Jižní část školního pozemku okolo hřiště. Navážky 19.–20. století zasahovaly až na dno výkopu v hl. 60–120 cm.

02/2004. Úsek B–C: Jihozápadně od školní budovy. Navážky. Výkop o hl. kolem 120 cm zasahuje do podloží tvořeného slínovcem a písky, které směrem k D stoupá (viz D–E). Nad podložím ca. 30 cm udusaného hlinitého písku s drobnými úlomky cihel (staré navážky) (2), výše různé mocné moderní navážky (2. pol. 20. století) (1).

03/2004. Úsek D–E: Západně až SZ od školní budovy. Negativní zjištění. Pod směsnou hlinitou vrstvou v hl. kolem 20 cm vystupuje podloží tvořené slínovcem a písky, od bodu D směrem k C se podloží pozvolna svažuje a povrchová vrstva přechází do souvrství navážek, které v B dosahují mocnost přes 1 m.

04/2004. Úsek F–G: Před severní bránou školního pozemku. Zjišťovací sonda v délce 1,5 m výkopu v prostoru bývalého hřbitova byla provedena po vykopání většího množství zvířecích kostí stavebními dělníky a jejím cílem bylo ověřit existenci případných intaktních situací. Zdokumentována byla následující stratigrafie vrstev (*obr. 8*):

1) 0–30 cm: recentní nesourodý horizont;

2a) 30–50 cm: písek humózní, kyprý, s fragmenty kostí a většími zlomky středověké keramiky;

2b) 50–60 cm: písek tmavý humózní, udusaný, s fragmenty kostí, menšími zlomky středověké keramiky, uhly a kameny (slínovce, malé vulkanity);

2c) 60–80 cm: písek hlinitý, světle hnědý, homogenní; lidské kosti a jejich fragmenty se objevují na rozdíl od vrstev 2a–2b nesouvisle, ojedinělé zlomky středověké keramiky;

3) 80–90 cm: písčité štěrčkovité podloží.

Sondáž prokázala výskyt kostí převážně domácích zvířat (kůň, tur, prase, ovce, pes) v celé mocnosti souvrství. Ve vrstvě 2 se vyskytovala výhradně vrcholně středověká keramika starší i mladší fáze, které však stratigraficky neodpovídaly rozložení ve vrstvách (např. nejstarší typ okruží 13./14. století nalezen v mladší vrstvě 2a). Absence novověkých nálezů dovoluje připisat osteologický soubor středověkému období (kosterní materiál je v BZO za r. 2004/2007/ omylem označen jako antropologický).

05/2004. Úsek G–H: Mezi sondou a asfaltovou komunikací. Západní profil: (1) recentní až novověká vrstva o síle 30 až 40 cm prochází celým profilem; (2) kulturní vrstva/souvrství s kostmi a jejich fragmenty se stoupajícím podložím ubývá na mocnosti a po 7 m zcela mizí; (3) podloží tvořené štěrčkovitým pískem a slínovcem.

Východní profil: jižní polovina zničena pokládkou kabelu v minulosti. V severní polovině je (1) novodobé souvrství o síle 30–40 cm s recentními jámami, (2) humózní nahnědlý písek o mocnosti 20–50 cm a (3) podložní sedimenty (*obr. 8*).

06/2004. Úsek H–I: Mezi asfaltovou komunikací a obecním úřadem. Recentní vrstvy zasahují do hloubky 40–60 cm (1), kde navazuje tvrdý, šedý až šedohnědý, hlinitý písek o síle 10–30 cm (2). Tato vrstva je dochována jen místy, prochází jí řada recentních jam (1), které zasahují do podložního žlutého a bílého písku (3). V západním profilu byla v délce 70 cm zachycena jáma zahloubená 40 cm do podloží a vyplněná materiálem vrstvy 2; ze dna jámy pochází zlomek dna středověké nádoby (a). Na posledních 6 metrech západního profilu recentní nehomogenní vrstvy navážek ustupují a stratigrafii vyplňuje v dolních dvou třetinách tvrdý šedý až šedohnědý písek bez výraznějšího členění, prostoupený drobnými úlomky cihel a kamenů, ojediněle i novověkou keramikou. Protější východní profil je v těchto místech v úseku 10 metrů porušen recentním zásahem, který dosahuje podložního písku. Na bázi této poruchy je zřejmě ve zbytcích vrstva 2, jak nasvědčuje ojedinělá kost v profilu (b) (*obr. 8*)

07/2004. Úsek I–J: Jihozápadně od obecního úřadu. Navážky až novověké horizonty, dno výkopu v hl. 60–90 cm.

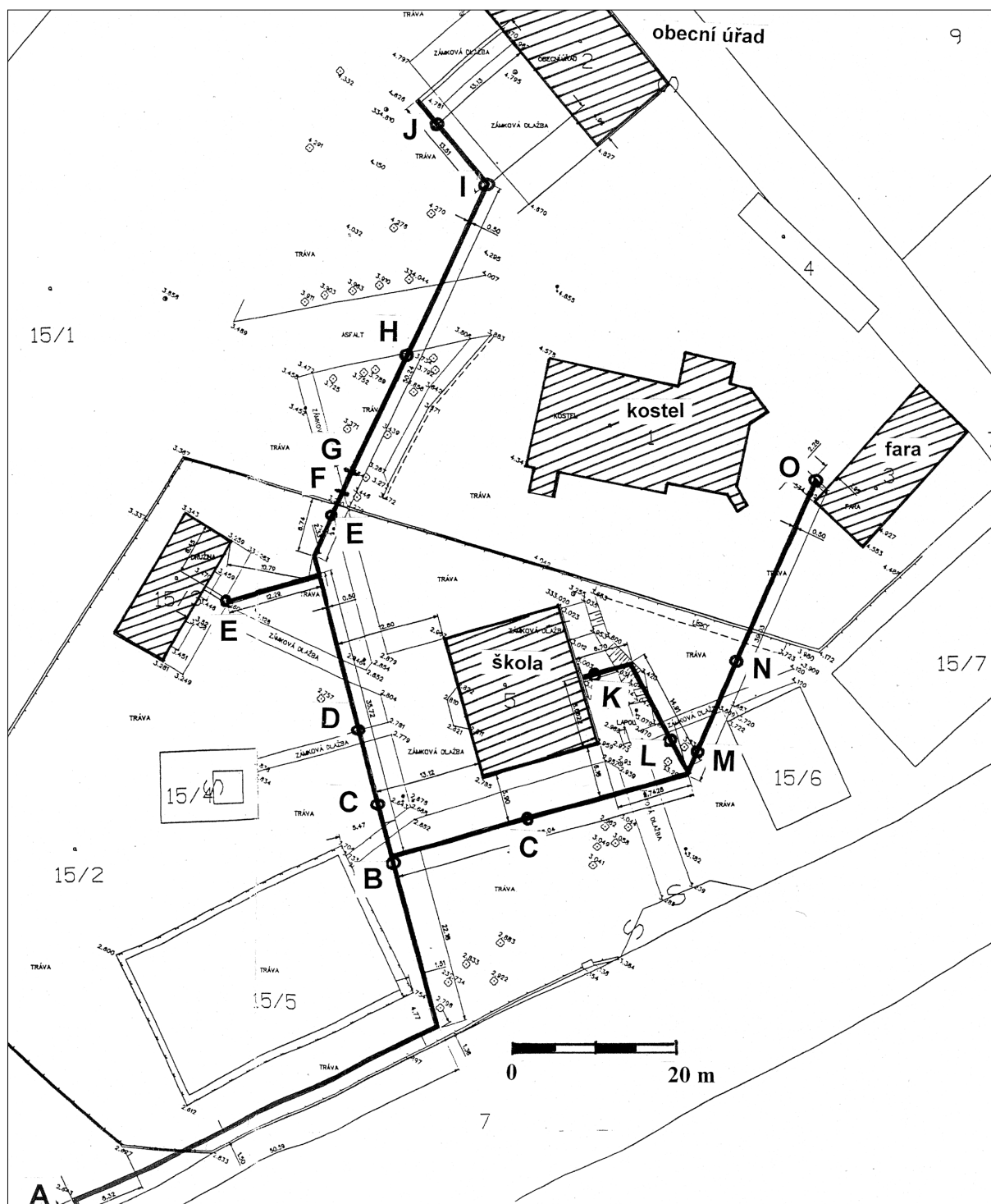
08/2004. Úsek K–L: Východně u školní budovy. Hl. výkopu kolem 130 cm. Pod recentními navážkami (1), které místy zasahují až do podloží, je v hl. 40/50–90/110 cm písčité hlína (2), obsahující ojedinělé zlomky středověké keramiky (*obr. 11:10–11*) v různých hloubkách, bez stratigrafie uvnitř vrstvy. Níže leží podložní písek (3) žlutý nebo bělošedý, místy s výraznou vrstvičkou prozeleznělého písku až železiveců na přechodu obou barev.

09/2004. Úsek C–M: Jižně od školní budovy. Na dně výkopu vystupuje písčité podloží, výše navážky, pod nimiž směrem k M vklíňují hlinité sedimenty.

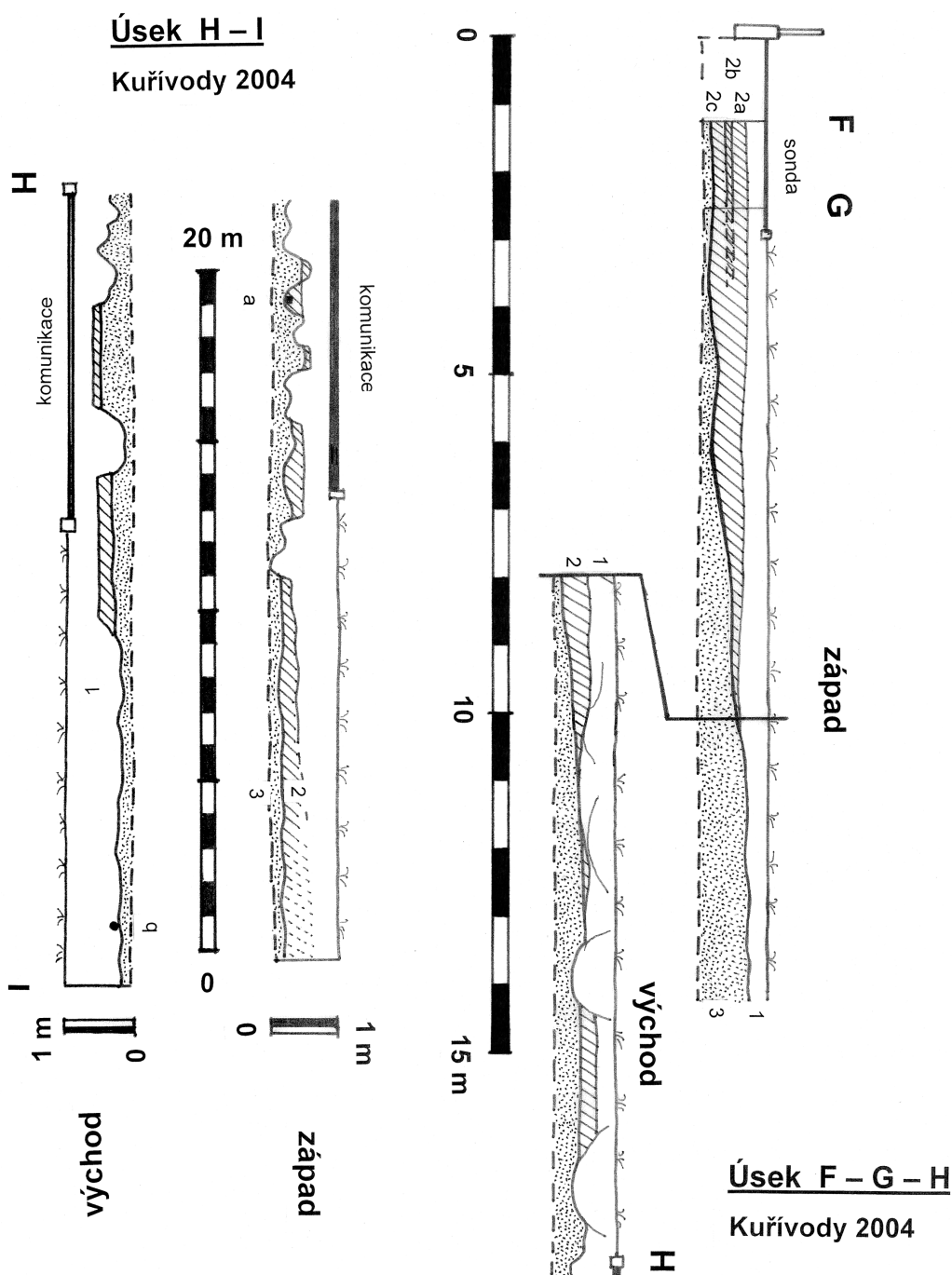
10/2004. Úsek M–N: Východně od školy. Negativní zjištění. Hlinité sedimenty zasahují do hl. kolem 100 cm, níže podložní písek (viz K–L).

11/2004. Úsek N–O: Mezi oplocením a JZ nárožím bývalé fary, prostor dřívějšího hřbitova. Výkop o hl. 100–120 cm prokázal zničení velké části historického terénu v průběhu existence VVP – středem plochy prochází podzemní koridor s kabely elektrické rozvodny, doprovázený hlubokými jámami (1). Tyto poruchy zasahují místy až do podloží, tvořeného žlutým pískem a štěrkem (3). U fary zůstal pod 50 cm silnou recentní vrstvou hlinitopísčitého sedimentu ne-sourodého charakteru s ojedinělými fragmenty lidských kostí a elektrickým kabelem bez znatelné vkopové jámy (2a). Pod recentním koridorem se místy dochovala vrstva hlinitého, tmavě šedohnědého písku s úlomky cihel a ojedinělými zlomky středověké keramiky (2b). V jižním úseku tvořila profil jednotná kyprá hlína (2c), nasedající na podloží (3) (obr. 9).

Obr. 7. Kuřívody 2004. Situace liniových výkopů jihozápadně od kostela

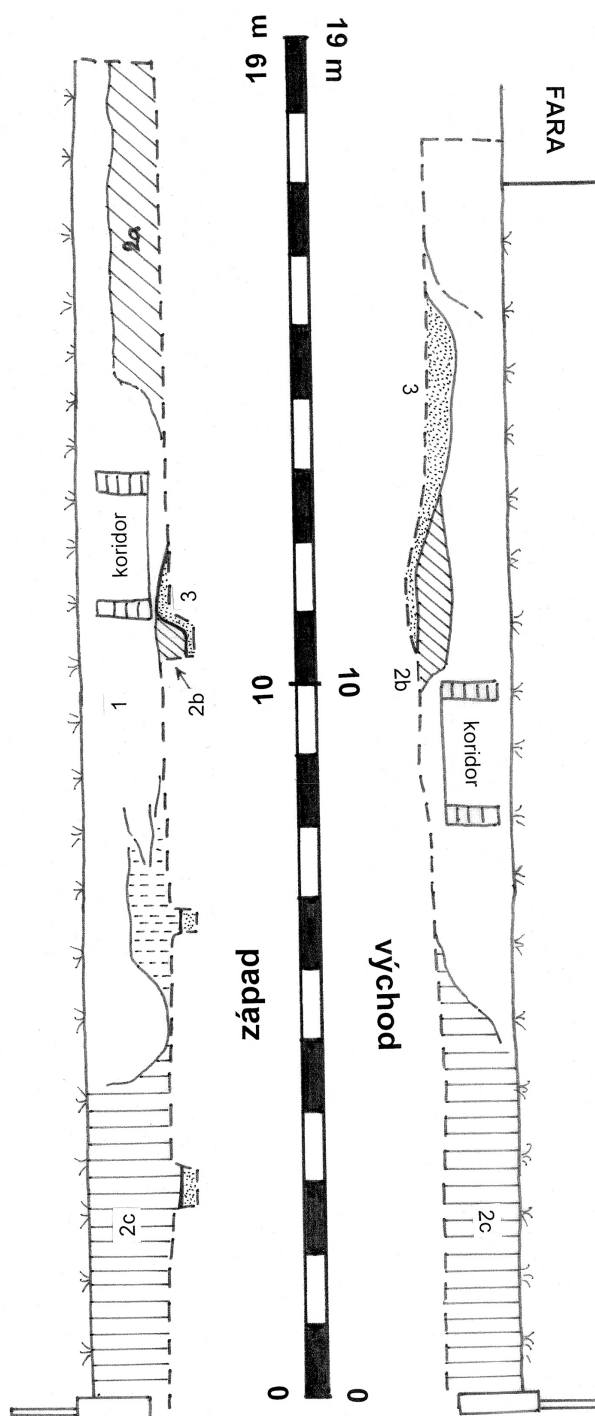
Obr. 8. Kuřivody 2004. Profily úseků F–I. Tečkovaně podloží, šrafovaně intaktní sedimenty. Dokumentace V. Peša

12/2004. Úsek Y–Z: Mezi nezpevněnou cestou a objektem fy Lenoxa, a. s., jižně od bývalého intravilánu Kuřivod. Negativní zjištění, pod půdním horizontem podložní horizont slínovce a písků (viz obr. 1).

13/2004. Úsek X–A: Mezi nezpevněnou cestou a oplocením pozemku školy jižně od bývalého intravilánu. Negativní zjištění. Podloží tvoří štěrčkový stmelěný písek v průměrné hloubce 50 cm pod povrchem. Výše leží humózní písek a promíchané sedimenty spojené s recentními zásahy z doby vojenského výcvikového prostoru v 60.–80. letech, poruchy místy zasahují do podloží (viz obr. 1).

Převážná část archeologických nálezů pochází z polohy 04/2004, kde byl výkop v délce 130 cm po výskytu většího množství kostí odkryt archeologickým výzkumem. Omezený rozsah dochovaného souvrství však neposkytl statisticky dostatečný soubor okrajových fragmentů, které by dovolily stanovit chronologický vývoj vrstev. Převládající okraje typu vyšších, slabě profilovaných okružích se objevují v obou vrstvách 2b

Úsek N – O
Kuřívody 2004

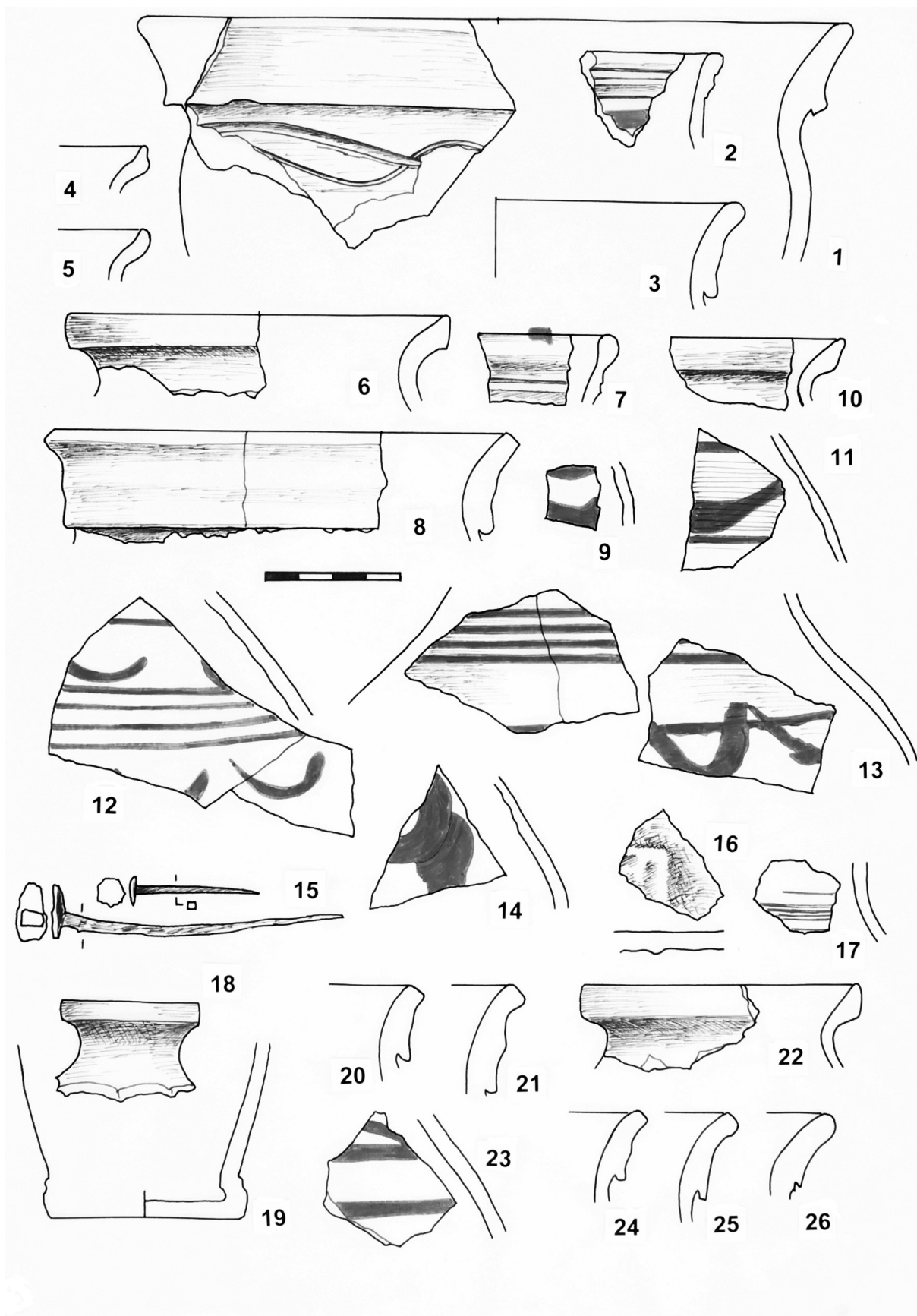
Obr. 9. Kuřívody 2004. Profily úseku N–O.
Dokumentace V. Peša

a 2c naopak spíše ukazují na časově blízký vznik obou vrstev (obr. 11). Středověkou keramikou představuje světlá červeně malovaná hrncina, kterou lze s ohledem na zpracovaný chronologický vývoj severočeské keramiky (Gabriel 1983; Gabriel – Panáček 1994) datovat do průběhu 14. století, resp. spíše do jeho druhé třetiny. Takové datování vyhovuje i zjištěnému nálezovému souboru z polozemnice na náměstí v Kuřívodích, kde se výrazněji vyskytuje ještě hrubší hrncina pozdně hradištní tradice. Tento nejstarší horizont v poloze 04/2004 pravděpodobně připomíná ojedinělý zlomek dna s plastickou značkou (obr. 11:16). Rozsáhlejší osteologický soubor je zpracován v samostatném příspěvku (Nývltová-Fišáková 2009). Většinu tvoří domácí zvířata v jatečním věku (kůň, tur, prase, ovce/koza), ve spodní vrstvě 2c se vyskytly dva fragmenty kostí pratura, podle stavu dochování zřejmě poněkud většího stáří. Ojedinělá lidská kost souvisí s přítomností sousedního hřbitova. Právě absence lidských pozůstatků dokládá, že poloha 04/2004 leží již mimo areál kostelního hřbitova, jehož hranici dnes již není možné přesněji rekonstruovat.

Obr. 10. Kuřívody 2004. Nahoře: pohled od školy ke kostelu; dole: v popředí úsek F–G. Foto V. Peša

Stratigraficky lze v okolí kostela rozlišit tři základní horizonty: (1) recentní zásahy a navážky 20. případně 19. století, (2) humózní písek obsahující fragmenty kostí (převážně zvířecích) a místy vrcholně středověkou keramiku a (3) podložní písky až opuky. Nápadná byla absence novověkého souvrství ve výkopech 04 a 05/2004, které je možné vysvětlit výraznějším snížením terénu. Tím zůstal původní terén (04.2a–c, 05.2) zachován jen v nejnižší položené části, zatímco blíže ke kostelu byl snesen místy až na podloží. Tato úprava patrně souvisí s dnešním tarasem podél komunikace. Za novověké souvrství lze považovat situaci v okolí bodu I (07/2004). Stáří navazující vrstvy 06.2 není jisté, pravděpodobně se jedná o smíšený středověký až novověký horizont. Značná část plochy je zcela zničena hlubokými recentními zásahy. Vysoký stupeň zničení historických terénů doložil také výkop 11/2004 v prostoru hřbitova jihovýchodně od presbytáře kostela. Stavba kolektoru v období existence VVP zničila terén v šířce kolem 9 m prakticky až na podložní horizont. Zbytek překopaných sedimentů (11.2a) s doklady rozrušených hrobů zůstal patrně pouze mezi farou a presbytářem. Nejistého původu je mocná vrstva hlíny 11.2c, která v místě dnešního školního oplocení mírně klesá směrem k budově školy a přechází do písčité hlíny 08.2. Podložní horniny se od kostela a školy směrem k jihozápadu pozvolna svažují. V nejnižší sledovaných výkopech 01–03 a 09/2004 byla tato plocha postupně zvyšována navážkami, a to již od průběhu novověku (zejména vrstva 02.2). V průběhu pokročilého 19. až 20. století se zde terén zvýšil v průměru o 1 m (01, 02.1).

Obr. 11. Kuřívody 2004. Přehled nálezů

3.2. Okolí fary

Záchranný archeologický výzkum v souvislosti se stavební akcí Obecního úřadu Ralsko „rekonstrukce fary“ sledoval kanalizační přípojku, liniový výkop pro betonový základ venkovní obvodové zdi fary, prodloužení teplovodní přípojky, jímky a drenážní výkopy (*obr. 12*). Probíhal v listopadu 2006 pod vedením P. Jenče. Budova fary stojí 10 m východně od presbytáře gotického kostela sv. Havla a je na rozdíl od kostela umístěna podélnou osou (JZ–SV) kolmo na obecní komunikaci. Okolí kostela a fary je zatravněno, rozsah bývalého kostelního hřbitova patrně naznačuje terénní hrana s plotem školní zahrady na jižní straně, jinde již není v terénu znatelná. Lokalita se nachází jihovýchodně od bývalého náměstí středověkého městečka (dnes nezastavěné prostranství s křižovatkou silnic).

Přehled sledovaných poloh, stratigrafie a nálezů

A/2006. Liniový výkop od kanalizační šachty u SV nároží školní budovy vedoucí do šachty B u opěrného pilíře presbytáře. Průměrná šířka výkopu 30 cm a hloubka 100 cm. V celé délce výkopu mezi školním plotem (předpokládaný okraj bývalého hřbitova) a nárožím presbytáře z výhozu shromážděn soubor lidských kosterních pozůstatků, ojedinělé zlomky pozdně středověké keramiky a železné hřebíky. Výplň tvoří hnědá písčitohlinitá zemina s poruchami, na dně výkopu na několika místech vystupuje podložní hornina (písčité slínovce?).

B/2006. Tzv. lomová šachta o rozměrech 140×150 cm a hl. 125 cm spojující výkopy A a C se nachází v sousedství JV opěrného pilíře presbytáře. Stratigrafie je shodná se situací ve výkopu A. Z výplně pochází větší soubor lidských kostí a dva zlomky světlé hrnčiny z pozdního středověku/raného novověku (jeden s vnitřní hnědou glazurou, inv. č. A 20298–A 20299).

C/2006. Liniový výkop probíhá paralelně se SZ zdí fary, je průměrně 30 cm široký a 100–110 cm hluboký. Výplň s poruchami tvoří písčitohlinitá hnědá zemina. Niže ležící světlejší hnědá písčitá hlína poskytla větší část antropologických nálezů.

D/2006. Liniový výkop pro betonový základ venkovní obvodové zdi zastřešeného parkoviště v ose místní komunikace severozápadně od fary (šířka 40 cm, hloubka 90 cm). Zdokumentovány dvě polohy s nálezy (D/06/1 a 2) a objekt 1/2006. Poloha D/06/1 představuje fragment lidské kosti (zanechán v profilu) ve vrstvě humózní hlinitopísčité zeminy, nasedající na podložní žlutý jílovitý písek. V téže vrstvě, procházející prakticky celým výkopem D, nalezen v poloze D/06/2 zlomek ucha středověké keramiky oranžového výpalu. Dva krátké výkopy pro boční stěny parkingu (D1 a D2) probíhaly porušeným terénem bez pozitivních situací.

E/2006. Prodloužení teplovodní přípojky o šířce 120 cm a hl. 120–150 cm. Porušený terén s lidskými kostmi v druhotném uložení (analýza antropologického materiálu z poloh A–E *Dobíšková 2009*).

F/2006. Šachta 230×230 cm o hloubce 220 cm mezi JZ stěnou fary a výkopem E. Stratigrafie: 0–30 cm – povrchový humózní horizont; 30–85 cm – recentní navážka (škvára, odpad s plasty); 85–190 cm – suť, hnědá hlína a cihly; 190–220 cm – podložní jílovitý písek. Negativní zjištění – recentně zničený terén.

G/2006. Šachta stejných rozměrů i profilu jako předchozí, recentně zničený terén. Negativní.

H/2006. Šachta 140×220 cm o hloubce 220 cm. Výkop je popsán jako objekt 2/2006.

J/2006. Drenážní výkop o hloubce 70 cm vedený bezprostředně podél části SZ stěny fary. U vchodu zdokumentován objekt 3/2006.

K/2006. Drenážní výkop o šířce 60 cm a hl. 60–70 cm vedený podél základů fary na jihovýchodní, jihozápadní a části severozápadní strany. Výplň tvořena navážkami, negativní.

L/2006. Jímka o hl. 150 cm bez intaktních situací.

Objekt 1/2006 (*obr. 13*)

Zahloubený objekt o zjištěné délce zhruba 210 cm byl zachycen v obou profilech výkopu, v jihovýchodní části byl zničen novověkou opukovou zdí. Větší hloubka a výraznější bazální vrstvy v jihozápadním profilu ukazují na pokračování objektu především tímto směrem, tedy ve směru ke kostelu a nikoliv k současné komunikaci.

Stratigrafie (kurzívou historické kulturní vrstvy):

0101 – pískovcová dlažba

0102 – opukové zdivo

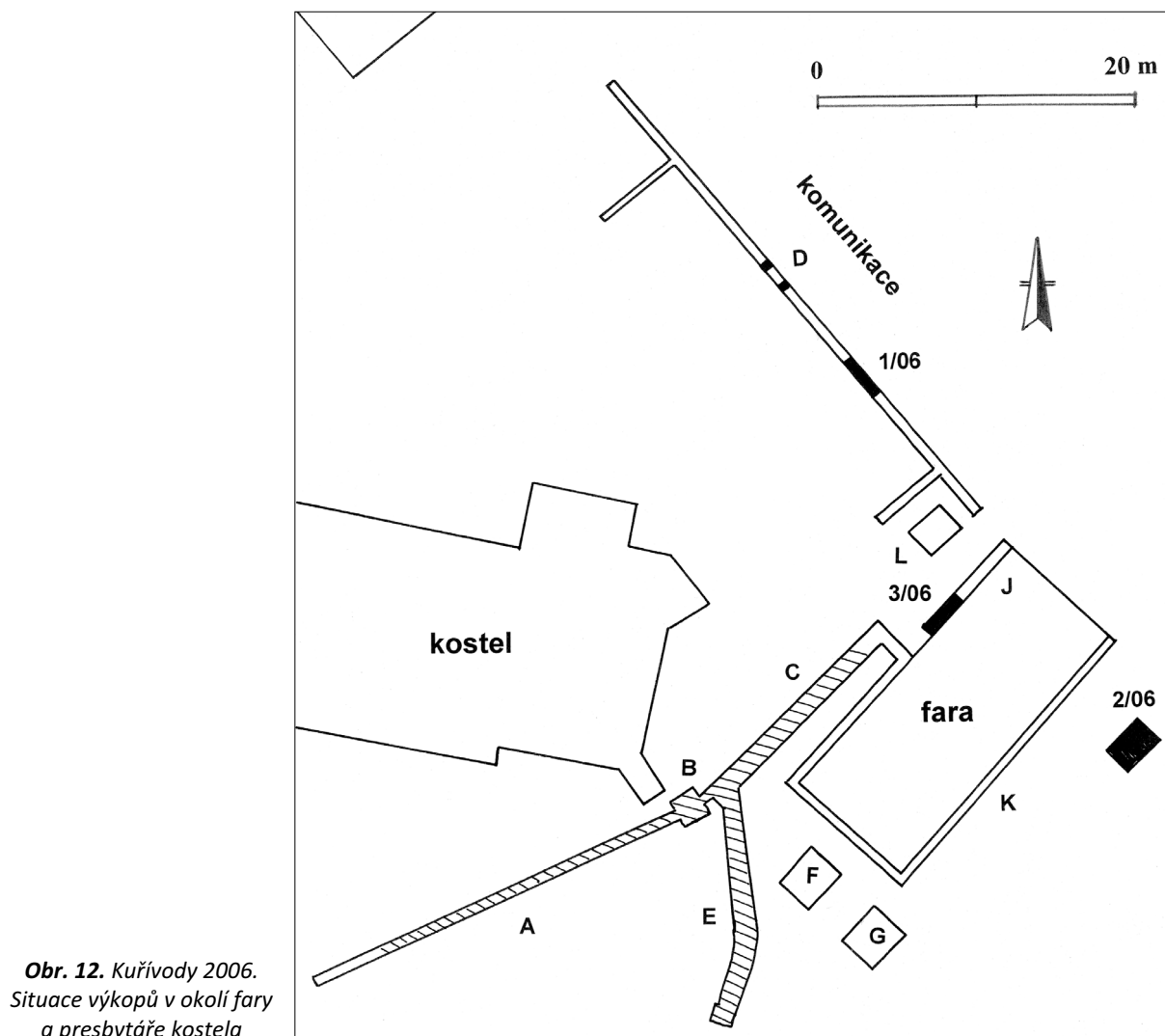
0103 – šedý písek

0103a – sediment silně prostoupený kameny (SV profil) (ojedinělá keramika VS 2)

0104 – hnědá zemina s úlomky cihel a kamenů

0105 – písčitojílovitý horizont s úlomky kamenů (nálezy keramiky VS 2 a mazanice)

0106 – světlý narůžovělý písek

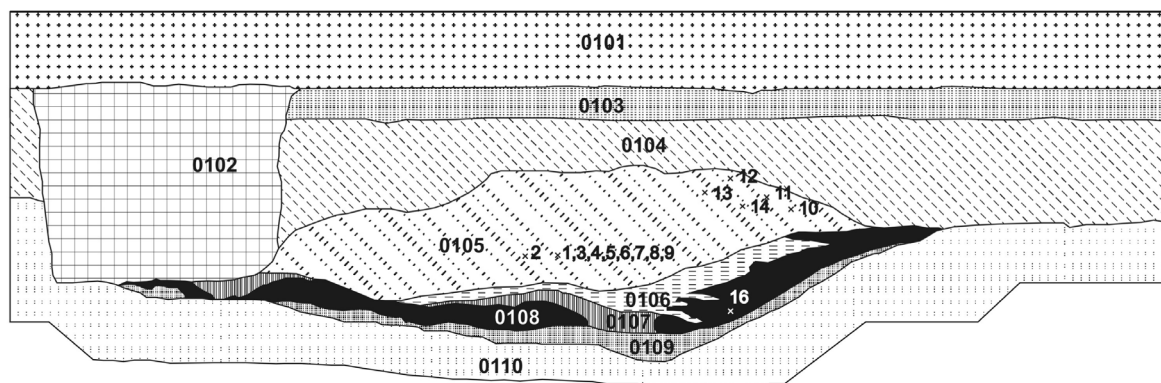

Obr. 12. Kuřívody 2006.
Situace výkopů v okolí fary
a presbytáře kostela

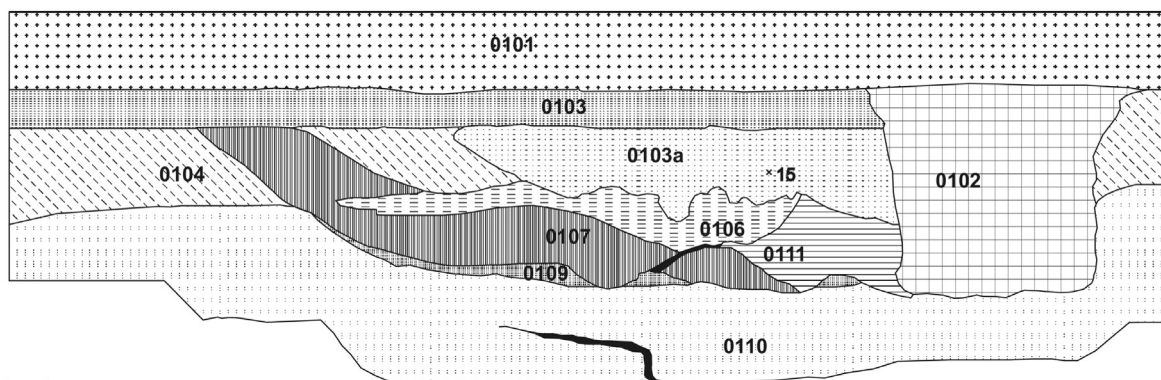
- 0107 – hnědá písčité zemina
- 0108 – černá uhlíkatá vrstva (především v JZ profilu)
- 0109 – přepálený písek
- 0110 – okrový písek (podloží)
- 0111 – písčitojílovitá zemina

Interpretace nálezové situace:

Zahloubený objekt podle uhlíkové vrstvy 0108 s propáleným podložním pískem 0109 zanikl požárem, a to s „epicentrem“ u jihozápadního profilu, v dokumentovaném úseku však neobsahuje z této doby žádné nálezy. Opuštěný objekt byl z různých stran postupně vyplňován splachovými vrstvami 0107, 0111 a 0106, rovněž bez nálezů. Stále přetrvávající prohlubeň po objektu vyplnila hnědá kamenitá vrstva 0105, která ve spodní části obsahovala 9 fragmentů pravděpodobně téže nádoby (v profilu č. 1-9; obr. 16:2) ze světlé, červeně malované hrnciny. Horní část vrstvy 0105 již nad úroveň objektu obsahovala dalších 6 malých stěnových zlomků světlé středověké neglazované hrnciny. Vrstva 0105 přecházela do vrstvy hnědé zeminy s mladšími (patrně novověkými) navážkami 0104, která v prostoru mimo objekt nasedala na písčité podloží 0110. Pozdější zásah představuje opuková zeď procházející napříč oběma profily, s níž může souviset souvrství 0103a–0103. Vše překrývá povrchová pískovcová dlažba 0102. Z výhozu pocházejí další nestratifikované nálezy: dva středověké zlomky (fragment okraje typu okruží s rytými vlnkami – obr. 16:1 – a fragment dna), dva zvířecí zuby (horní M1 tura domácího a horní M1-M2 koně domácího) a fragment zvířecí kosti (distální polovina metacarpu tura domácího – za určení děkujeme Miriam Nývltové Fišákové, ARÚ AV ČR Brno). Podle naznačeného vývoje je možné objekt 1/2006 podle nepřímých indicií (vrstva se středověkou keramikou v superpozici) datovat do vrcholného středověku. Nálezy jsou uloženy ve VMG v Č. Lípě pod inv. č. A 20300–A 20306 a A 20355–A 20357.

katastrální území	Ralsko, okr. Česká Lípa
lokality	Kuřivody
přesná lokalizace	Severozápadně od č.p 3 (fara)
objekt	1/06
profil	jihozápadní
kresba	Vojtěch Novák
datum	17.11.2006

ztrouchnivělý kořen

katastrální území	Ralsko, okr. Česká Lípa
lokality	Kuřivody
přesná lokalizace	Severozápadně od č.p 3 (fara)
objekt	1/06
profil	severovýchodní
kresba	Vojtěch Novák
datum	17.11.2006

Obr. 13. Kuřivody 2006. Objekt 1/2006, kód vrstev viz text. Dokumentace V. Novák a P. Jenč

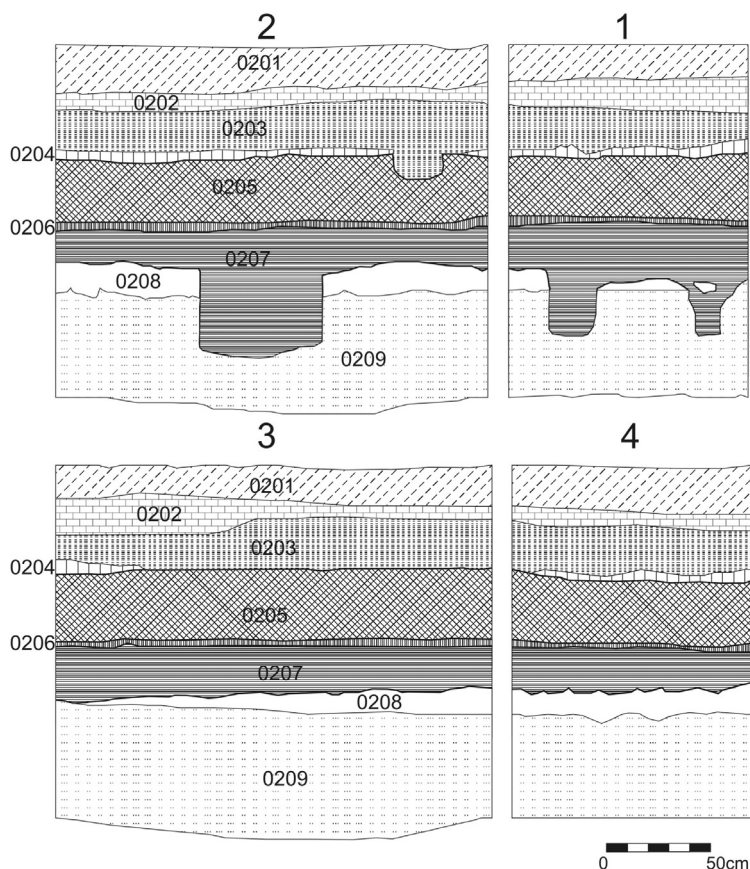
Objekt 2/2006 (obr. 14)

Výkopová jáma H v blízkosti severovýchodního nároží fary obsahovala v profilech celkem 3 zahlužené struktury malých rozměrů: v SZ profilu (na straně fary) kolmou jámu o šířce 60 cm a hloubce kolem 40 cm a v sousedním SV profilu dvě pravděpodobně kulové jámy o hloubce kolem 30 cm a šířce 20 cm a 12 cm.

Stratigrafie:

- 0201 – recentní navázka: cihly, škvára, malta aj.
- 0202 – fragmenty cihel
- 0203 – směs cihloviny, malty a omítky
- 0204 – slabá mezivrstva okrového jílu

	navážka - cihly, škvára, malta,
	Fragmenty cihel
	směs cihloviny, malty, omítky
	okrový jíl
	červená vypálená mazanice
	udusaný tmavě hnědý vypálený jíl
	písečná hnědá zemina
	bílý písek
	okrový písek

katastrální území	Ralsko, okr. Česká Lípa
lokality	Kuřivody
přesná lokalizace	jihovýchodně od č.p.3.(fara)
objekt	2/06
profil	severovýchodní (1) severozápadní(2) jihovýchodní (3) jihozápadní (4)
kresba	Vojtěch Novák
datum	20.11.2006

Obr. 14. Kuřivody 2006. Objekt 2/2006, kód vrstev viz text. Dokumentace V. Novák a P. Jenč

0205 – červeně vypálená mazanice (nálezy keramiky VS 2)

0206 – udusaný tmavě hnědý vypálený jíl

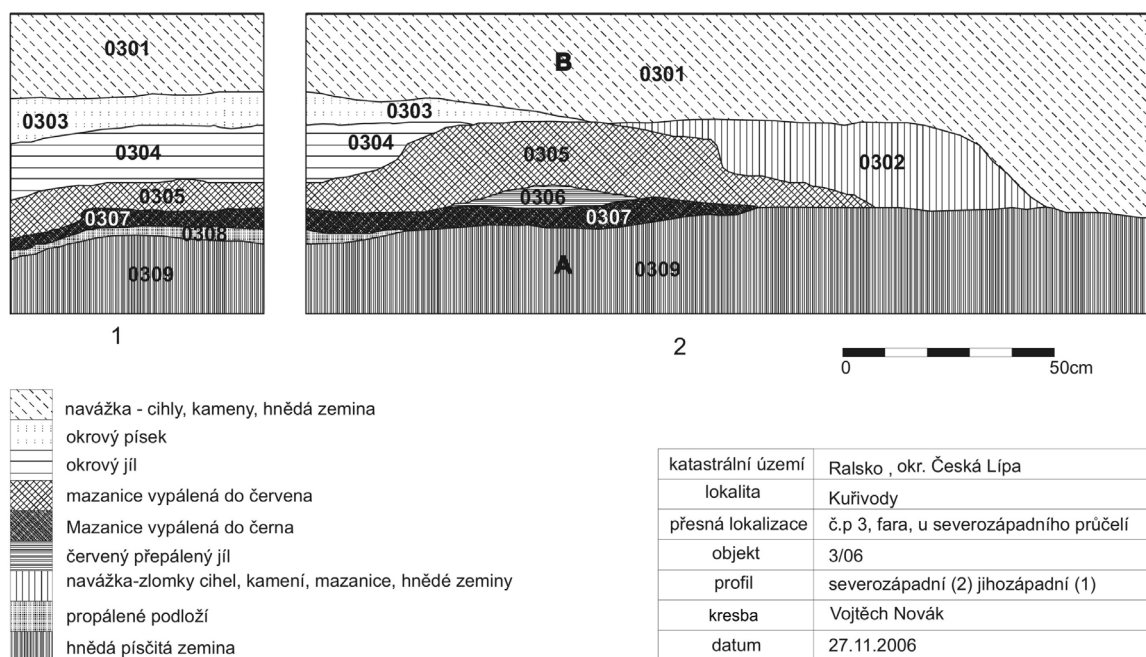
0207 – písčité hnědá zemina se třemi objekty (nálezy keramiky VS 2, kosti, strusky)

0208 – bílý písek

0209 – okrový písek

Interpretace nálezné situace objektu 2/2006:

Do podložních písků 0209 a 0208 se zahlubují tři struktury – jáma a dvě kůlové jámy, které podle výplně souvisí se spodní kulturní vrstvou 0207. Vrstva včetně největší jámy obsahovala vrcholně středověkou keramiku s převládajícími okraji typu okružní v různých jednodušších variantách, ojediněle okraj ovalený a červeně malované zlomky (obr. 16:6–15), a dále dva fragmenty mírně fosilizovaných zvířecích kostí (část tibia savce velikosti krávy či koně s ořezanými hranami a zlomek žebra středně velkého savce – určila Miriam Nývltová Fišáková) a dva fragmenty neurčené strusky. Tenká jílovitá mezivrstva 0206 odděluje horní kulturní horizont dočervena přepálené mazanice, z něhož pochází menší soubor vrcholně středověké keramiky s fragmentem poklice, ucha, červeně malovaných nádob, dále jeden okraj mírně přehnutý a několik fragmentů hrnce s uchem a ovaleným okrajem (obr. 16:3–5). Povrch hrnce je patrně důsledkem požáru částečně slinutý. Z mazanicové destrukce s výraznou příměsí slámy (či podobného materiálu) odebrány dva vzorky velikosti 10 až 20 cm s oboustranně dochovaným povrchem, které pocházejí ze stěny o síle 6–8 cm. Historické souvrství, keramikou bezpečně datovatelné do vrcholného středověku, zakončuje slabá vrstva 0204, na níž navazují recentní navážky 0203–0201. Nálezy uloženy ve VMG pod inv. č. A 20307–A 20343.

Obr. 15. Kuřivody 2006. Objekt 3/2006, kód vrstev viz text. Dokumentace V. Novák a P. Jenč

Objekt 3/2006 (obr. 15)

Objekt byl zdokumentován v jihozápadní části výkopu J, který odhaloval základové zdivo budovy fary od severovýchodního nároží po vchod.

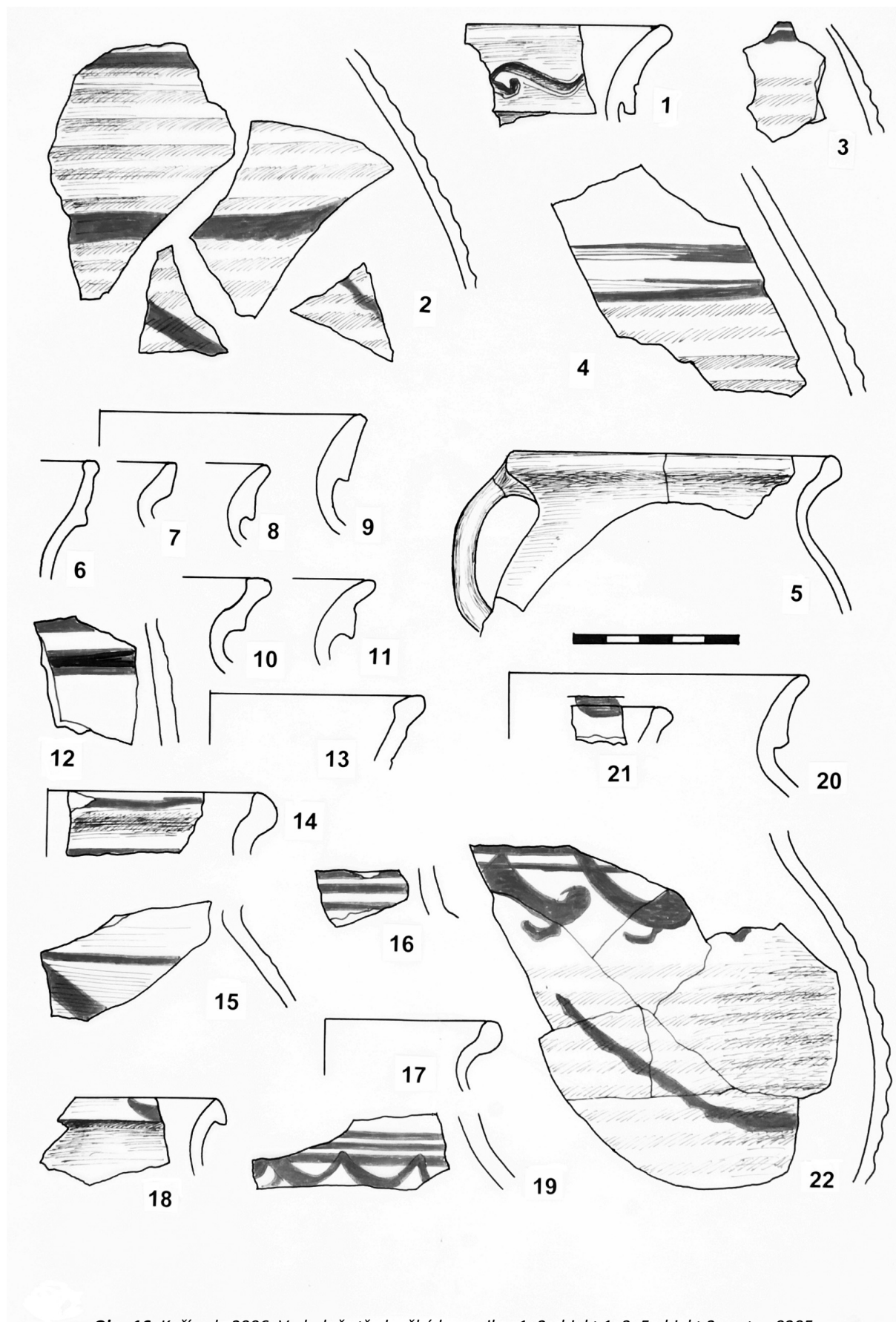
Stratigrafie:

- 0301 - hnědá zemina s úlomky cihel a kamenů
- 0302 - hnědá zemina s úlomky cihel, kamenů a mazanice
- 0303 - okrový písek
- 0304 - okrový jíl
- 0305 - mazanice vypálená do červena
- 0306 - červený přepálený jíl
- 0307 - mazanice vypálená do černa
- 0308 - propálená podložní vrstva
- 0309 - hnědá písčité zemina

Interpretace nálezné situace objektu 3/2006:

Objekt zničený požárem (mazanicevá destrukce 0307 a 0305) je situován na povrchu nejspodnější vrstvy písčité zeminy 0309 s ojedinělými zlomky světlé vrcholně středověké hrnciny; tento objekt tedy není v přímém kontaktu s podložím, jehož hloubka nebyla zjišťována. S objektem či jeho následnou archeologizací mohou souviset ještě vrstvy 0304 a 0303, zatímco smíšená vrstva 0302 představuje pokračování mazanice destrukce porušené nejmladším horizontem 0301. Datování objektu poskytuje soubor středověké keramiky z vrstvy 0305, který obsahuje červeně malovanou neglazovanou hrncinu a okraj typu vyššího okruží (obr. 16:20–22). Nálezy jsou uloženy ve VMG pod inv. č. A 20344–A 20353. Objekt 3/2006 s níže ležícím půdním horizontem 0309 je podle keramiky vrcholně středověkého stáří a naznačuje kontinuitu sídelní jednotky (fary?) již od středověku.

Nálezné situace v prostoru okolo fary a východní části bývalého kostelního hřbitova ukazují dva druhy aktivit, jejichž vzájemné chronologické souvislosti nejsou jednoznačné. Objekty 1–3/2006 jsou podle keramického materiálu datovány do průběhu vrcholného středověku (14. až 1. polovina 15. století) a prostorově se kumulují v blízkosti dnešní místní komunikace, tedy pravděpodobně již mimo areál středověkého hřbitova. Funkci ani bližší interpretaci však dochované relikty neumožňují. Naproti tomu původní terén s dochovanými lidskými pozůstatky byl zdokumentován mezi presbytářem kostela a farou – tedy nepochybně na bývalém hřbitově. Vzhledem ke gotickému stáří kostela zde pravděpodobně hři-

Obr. 16. Kuřívody 2006. Vrcholně středověká keramika: 1–2 objekt 1; 3–5 objekt 2, vrstva 0205; 6–15 objekt 2, vrstva 0207; 16–19 objekt 2, bez rozlišení; 20–22 objekt 3, vrstva 0305

tov existoval už od středověku a pohřbívalo se na něm patrně ještě v průběhu 19. století. Antropologický soubor může být tedy výsledkem dlouhodobého pohřbívání u kostela v průběhu středověku až novověku. Nový hřbitov u silnice na Bělou p. Bezdězem je zachycen již na mapě stabilního katastru ve 40. letech 19. století. Podobně jako v r. 2004 je překvapivým zjištěním absence novověkých nálezových situací.

4. OKRAJE INTRAVILÁNU

Rozsáhlé zemní zásahy probíhaly v l. 2005–2007 severozápadně od tvrze a jižně od silnice směr Mimoň, zhruba v prostoru 150 až 240 m od objektu tvrze. Na ploše 50×100 m bylo vyhloubeno kolem 10 velkých sanačních jam (4×15–25 m), které vyloučily archeologické situace v tomto prostoru. Povrchové hnědé humózní písky, místy s recentními poruchami, nasedají na žluté písky a v hloubce 50–100 cm se objevuje slínovcové pevné podloží.

V r. 2006 byly sledovány liniové výkopy v areálu bývalého panelového sídliště 400 m JJZ od centra Kuřívod při silnici do Bělé pod Bezdězem. Z vrstvy ornice v úseku E (viz hlášení v ARÚ AV ČR Praha) pochází vrcholně středověký a dvě časně novověké zlomky nádob.

5. SOUHRN

Záchranné výzkumy uplynulých deseti let přinesly první archeologické poznatky k nejstarším dějinám dnes téměř zaniklého městečka Kuřívody v Ralsku, založeného ve 2. polovině 13. století. Nejstarším zjištěným objektem je zahlobená polozemnice na západním okraji bývalého náměstí, kterou datujeme do úseku od druhé poloviny 13. do průběhu první poloviny 14. století. V okolí kostela chybí výraznější novověké terény, které patrně podlely rozsáhlým devastačním aktivitám v rámci pobytu vojenské posádky v bývalém VVP a zůstaly zachovány pouze v klesajícím prostoru jihozápadně od kostela, kde byly naopak překryty mocnými recentními navážkami, a patrně i na severozápadní straně směrem k náměstí. Relikty středověké vrstvy (04/2004) a blíže neidentifikovatelné objekty (1–3/2006) datují osídlení v okolí kostela především do 14. a 15. století. Lidské kosti související s dnes neexistujícím kostelním hřbitovem byly zjištěny pouze v prostoru mezi presbytářem a farou, aniž by umožnily vymezit rozsah původního hřbitova.

LITERATURA

- Blažková, J.* 1997: Vznik vojenského újezdu Ralsko, Bezděz 5, 9–46.
- Dobšíková, M.* 2009: Analýza antropologického materiálu z areálu kostela v Kuřívodech, obec Ralsko, okr. Česká Lípa, *Archeologie ve středních Čechách* 13, 489–495.
- Friedrich, E.* 1933: Kunsthistorisches aus Hühnerwasser, *Deutsch-Gabeler Zeitung* 8, Nr. 31, 5. 8., s. 7.
- Friedrich, E.* 1935: Alttertümliches aus Hühnerwasser, *Deutsch-Gabeler Zeitung* 10, Nr. 6, 9. 2., s. 5.
- Friedrich, E.* 1935a: Alttertumsfunde in Bösig, Hühnerwasser und Plauschnitz, *Deutsch-Gabeler Zeitung* 10, Nr. 20, 18. 5., s. 7.
- Gabriel, F.* 1983: K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, *Archaeologia historica* 8, 119–144.
- Gabriel, F. – Panáček, J.* 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství III., *Castellologica Bohemica* 4, 27–62.
- Gabriel, F. – Panáček, J.* 1997: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru „Ralsko“, Bezděz 5, 47–72.
- Gabriel, F. – Rusó, A.* 1989: Polozemnice z Litoměřic-Vojtěšské ulice, *Litoměřicko* 24, 73–89.
- Gabriel, F. – Rusó, A.* 2000: Dějiny hrnčířství v České Lípě, Bezděz 9, 5–41.
- Jenč, P. – Nechvíle, M. – Peša, V.* 2006: Vrcholně středověké hrady v oblasti Příhrázské vrchoviny. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), *Pískovcový fenomén Českého ráje*. Turnov, 189–200.
- Köhler, F.* 1986: *Heimat zwischen Jeschken, Roll und Bösig*. Eigenverlag.
- Kracíková, L. – Smetana, J.* 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. *Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností*, sv. 9. Praha.
- Kuča, K.* 1998: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*. Praha.
- Nechvíle, M.* 2007: Janovice na Česko-dubsku ve světle archeologických pramenů, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 20, 8–24.

Nývtová Fišáková 2009: Analýza osteologického materiálu z areálu kostela v Kuřívodech, obec Ralsko, okr. Česká Lípa, Archeologie ve středních Čechách 13, 497–502.

Peša, V. 2003: Archeologické poznávání dějin Mimoně, Bezděz 12, 5–50.

Peša, V. 2007: Archeologické nálezy z Českolipska v letech 1998–2000 ve sbírce Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Sborník NPÚ územního odborného pracoviště v Liberci 2, 149–179.

Úlovec, J. 2000: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně, Bezděz 9, 43–72.

Velímský, T. 1991: Město na louce. Děčín.

BEITRAG ZUR BAUGESTALT DER MITTELALTERLICHEN STADT KUŘÍVODY IN RALSKO, BEZ. ČESKÁ LÍPA

Einleitung

Die Ortschaft Kuřívody (Hühnerwasser) liegt 22 km südöstlich von Česká Lípa zwischen kleineren Städten Mimoně (Niemes) und Mnichovo Hradiště an der Iser im stark bewaldeten Gelände von Ralsko, wo sich bis 1990 ein Militärgelände der sowjetischen Armee erstreckte. Der Anfang der Stadt Kuřívody reicht in der Zeit des Königs Přemysl Otakar II. und seiner Machtpolitik in Nordböhmen zurück. Die Stadt wird erstmals 1279 in schriftlichen Quellen als „Vristad“ (Freistadt) mit einer St. Georgkirche (später St. Havel-Kirche) erwähnt. Trotzdem wurde die Stadt an einer in dieser Gegend seltenen Wasserquelle gegründet, was ihre Lage nicht besonders günstig und sie ist schon 1297 vom König Wenzel II. an den Hynek Berka von Dubá übergeben worden. Dieses Adelsgeschlecht besaß Kuřívody bis nach 1622 und baute – wohl in der zweiten Hälfte des 14. Jhs. – eine Feste am nordwestlichen Stadtrand, deren Gründungsbau bislang unter späteren Erweiterungen erhalten blieb (Kuča 1998, 276–280; Úlovec 2000). Seit 1950 wurde die Stadt ins Militärgelände „Ralsko“ eingegliedert, nur die Kirche (Gabriel – Panáček 1997, 52–53; Kracíková – Smetana 2000), die Veste, ein Pfarrhaus und neuere Einzelhäuser am Stadtrand überlebten die vierzigjährige Militärunternutzung. Archäologische Rettungsgrabungen wurden seit 1998 bei unterschiedlichen Bauunternehmungen durchgeführt und sie sind in diesem Artikel summarisch behandelt.

Marktplatz

In einer Trassengrabung wurde ein Grubenhaus im Profil betrachtet und von V. Peša im Jahre 2001 dokumentiert. Der Hausboden lag 1,5 m unter dem heutigen Terrain und die ursprüngliche Eintiefung betrug 1 m, seine erfasste Länge am Grund ist ca. 6,5 m und im Oberteil 6,75 m (obr. 3). Eine Kulturschicht mit Funden (4a–4b) folgte im NW-Bereich die Felssohle und stieg almählich nach oben im SO-Bereich, wo ein wahrscheinlicher Eingang und eine damit verbundene Pfostengrube anzunehmen ist. Im Südteil nahm wie die Funddichte, die dunkle Farbe der Schicht ab. Die Schicht 5 zwischen Fels, Kulturschicht und Pfostengrube wurde von hellgraubraunen, mit Steinen von der Felssohle vermischten Sand gebildet. Sie war völlig fundleer und stellt wahrscheinlich einen Eingang. Das Terrain wurde nach dem Hausbau im Eingangsbereich wieder aufgeschüttet, um einen leichteren Zugang herzustellen. Der NW-Bereich des Grubenhauses ist vom rot gebrannten Lehm, teils in festen Blöcken sowie mit einer Steinhäufung (2c) überdeckt worden. Die Steine waren in der oberen Schicht (2a) häufig vertreten.

Der Befund des Grubenhauses ermöglicht, folgende Bauentwicklung und den Niedergang zu rekonstruieren.

1) Das Grubenhaus wurde 1 m tief in der Felssohle eingegraben, seine Eingangsseite war durch einen Pfosten unterstützt. Die Grabung legte entweder den Eingang oder eine Hausecke frei. Die Überhöhung zur Oberfläche war durch eine Aufschüttung bedingt, und der Eingangsbereich wurde also mäßig geneigt. Die Einrichtung ist von der Kulturschicht begleitet, die wie die Entstehung der Aufschüttung in die Bauzeit des Hauses fällt und durch einen Wohnraum in dem drüberlegten Hausteil begrenzt wird. Die Steinkonzentration gerade in diesem Wohnteil könnte eine steinerne Stirnmauer, eventuell einen Ofen (?), andeuten. 2) Nach Verlassen des Hauses wurde die Schicht 3 durch den offenen Eingang ins Haus eingeschwenkt; sie enthält keine Funde. 3) Das leere Haus wurde durch Feuer vernichtet, und die stehenden Wände aus Lehm und teilweise aus Steinen stürzten ein. Der hintere Wohnteil des Hauses war damals noch nicht mit dem geschwenkten Lehm ausgefüllt, und die verbrannte Hauskonstruktion fiel direkt auf die Kulturschicht; der Brand konnte also nicht zu lang nach dem Verlassen des Grubenhauses ereignet haben.

Archäologische Funde kommen lediglich aus der Schicht 4 und zwar hauptsächlich aus ihrem Teil 4b. Keramik ist mit 111 Scherben vertreten, davon stammt ein Drittel aus dem Aushub (Abb. 5 u. 6). Mehr als eine Hälfte der Keramik zeichnet sich durch einen hellen oxidierenden Brand aus, die übrigen durch einen reduzierenden grau-

lichen Brand. Randscherben betragen 25 %, Bodenscherben 6 %, Rillenverzierung 3 % und rot bemalte Stücke 3 %. Zwei Randscherben mit innerer Leiste gehören in das 13. Jhs. (Abb. 6:1,2), niedrige Krage nränder (Abb. 5:7,9, Abb. 6:3,7,13–16) entsprechen der Zeitspanne von der zweiten Hälfte des 13. Jhs. bis zum Anfang 14. Jhs. nach der regionalen spätmittelalterlichen Chronologie. Höhere Krage nränder folgten danach (Randformen 132 und 151 nach Gabriel – Panáček 1994). Übrige rundverstärkte und ausgezogene Ränder sind für das Gebiet von Česká Lípa nicht charakteristisch und zeigen wahrscheinlich an Nachbarproduktionszentren (im nahen Iser-Gebiet?). Das Grubenhaus ist also aufgrund der Keramik vom Ende des 13. Jhs. bis ungefähr in die Mitte des 14. Jhs. datiert. Das Fundinventar der Schicht 4 wird durch zwei Eisengegenstände ergänzt, davon wird ein Stück als Schlüssel interpretieren (Abb. 6:17). Tierknochen kommen vor allem von Schwein, weniger von Pferd, Schaaf/Ziege, Rind, und mit einem Knochen von Reh (Bestimmung M. Nývltová Fišáková) vor. Holzkohlenproben stammen von Birke (4 Stück *Betula* sp.), einem Kieferknoten (*Pinus* sp.) sowie ein unverkohltes flaches größeres Fragment von der Kiefer (Bestimmung P. Kočár).

Der neue Fund des Grubenhauses stellt einen wichtigen Beitrag zur Zeit der mittelalterlichen Kolonisation der Region um Česká Lípa dar. Nur wenige andere Grubenhäuser wurden bislang aus dem Gebiet betrachtet. Am Ende der 1990er Jahre wurde in einem Gartenprofil bei der Grundschule in Dubá (15 km südlich von Česká Lípa) ein Längsschnitt durch Grubenhaus gemeldet und dokumentiert. Das Haus ist in zwei Bauphasen erhalten und war in beiden Fällen durch Brand niedergegangen, und zwar in voneinander zeitnahen Ereignissen im Lauf des 15. Jhs. (Peša 2007). Das zweite Grubenhaus wurde in der Stadt Česká Lípa, in der Berková Str. 103 bei einer Rettungsgrabung von F. Gabriel freigelegt. Nur sein Eingangsbereich ist erhalten und der Niedergang des Hauses wird um 1300, also im gleichen Horizont wie das Grubenhaus von Kuřívody datiert. Ein anderes Haus wurde vom selben Archäologen im Töpferviertel von Česká Lípa freigelegt. Es ging um die Mitte des 14. Jhs. unter. Aus den Nachbargebieten ist noch ein Grubenhaus aus der untergegangenen mittelalterlichen Stadt auf der Frauenwiese in Děčín aus dem letzten Drittel des 13. Jhs. anzuführen (Velimský 1991, Objekt Nr. 18), sowie ein bislang ältestes Beispiel aus der Stadt Litoměřice. Das große Haus enthielt noch hochmittelalterliche Keramik mit ausgezogenen und flachen Rändern (Gabriel – Rusó 1989).

Umgebung der Pfarrkirche (SO vom Markt)

Erste Rettungsgrabungen wurden 2004 von V. Peša im Bereich südlich bis westlich der Kirche vorgenommen (Abb. 7; 11). Sie ergaben zum ersten Mal archäologische Erkenntnisse zum historischen Terrain in diesem Ortsteil. Eine Schichtenfolge SW von der Kirche, schon außerhalb des ehemaligen Kirchhofs, wird von drei Hauptschichten gebildet: 1) starke rezente Störungen und Aufschüttungen hauptsächlich des 20. Jhs., 2) humoser Sand, stellenweise mit Fragmenten von Tierknochen und spätmittelalterlichen Scherben, und 3) sterile Sandschichten und Mergelstein. Die Abwesenheit der neuzeitlichen Schichten deutet auf eine Beseitigung der oberen Horizonte auf der ganzen Westseite des Areals. Ein reiches Fundensemble kam im Schnitt 04/2004 (Abschnitt F–G) zu Tage. Helle rotbemalte Ware ist von überwiegenden höheren, schwach profilierten Krage nrändern vertreten, die sich in den Lauf des 14. Jhs. datieren lässt (Gabriel 1983; Gabriel – Panáček 1994). Der älteste Horizont des 13. Jhs. entsprechend dem Fundinventar aus dem Grubenhaus, ist im Schnitt 04/2004 wohl mit einer vereinzelt Bodenscherbe mit Zeichen vertreten (Abb. 11:16). Zahlreiche Tierknochen stammen vorwiegend von Haustieren im Schlachtalter (Pferd, Rind, Schwein, Schaaf/Ziege – s. Nývltová Fišáková 2009). Die Abwesenheit der Menschenknochen in der Lage 04/2004 bestätigt die Lage außerhalb des Friedhofes, dessen Abgrenzung heute nicht mehr möglich ist.

Ein zweites umfangreiches Bauunternehmen ist von P. Jenč und V. Novák im Jahre 2006 an der Ostseite der Kirche und rings um das Pfarrhaus, 10 m entfernt vom Presbyterium, beobachtet worden (Abb. 12). Der Befund deutet auf zwei verschiedene Aktivitäten hin – eingegrabene Objekte des Spätmittelalters beim Pfarrhaus und an der heutigen Straße hängen wahrscheinlich mit Wohn- oder Wirtschaftsstrukturen zusammen, während Menschenknochenreste aus dem Bereich zwischen Presbyterium und Pfarrhaus den ehemaligen Kirchhof belegen. Die Objekte sind nach Aussage der Keramik in das 14. und erste Hälfte des 15. Jhs. zu setzen (Abb. 16). Die Nutzungszeit des Kirchhofes ist nicht bekannt, ein neuer Friedhof am Rand des Ortes wird erstmals auf einer Karte um 1843 belegt.

(Deutsch von V. Peša, Korrigierung S. Krabath)